

Вибори як спосіб легітимації форми правління: конституційно-правовий аспект

Вибори є спільним об'єктом дослідження для багатьох суспільних наук, зокрема історії, соціології, політології, юриспруденції. За таких умов зростає роль міждисциплінарних зв'язків і комплексних наукових досліджень. У цьому контексті слід відзначити, що представники юридичної науки, які акцентують увагу здебільшого на правовій складовій виборів, проте традиційно підкреслюють їх високу політичну цінність.



Світлана Серьогіна,
завідувача кафедрою
державного
будівництва
і місцевого
самоврядування
Національної
юридичної академії
України
імені Ярослава
Мудрого, кандидат
юридичних наук,
доцент

Вибори є складним політико-правовим явищем. У радянській державознавчій літературі вони визначалися як участь громадян у здійсненні державної влади шляхом безпосереднього волевиявлення з корінних питань суспільного та державного життя при формуванні представницьких органів влади [1, 30], наймасовіша форма участі громадян у державному управлінні [2, 20], форма вираження волі народу щодо тих його представників, яким він довіряє здійснювати державну владу [3, 109]. У творах сучасних авторів вони розглядаються як пріоритетна конституційно-правова форма безпосередньої демократії, волевиявлення народу з метою формування складу органів державної влади та місцевого самоврядування [4, 29–30], змагання кваліфікованих юридичних свобод заради мети провести призначення [5, 399], один з істотних моментів політичного самоствердження громадян, політичної самоорганізації громадянського суспільства [6, 14], масова політична кампанія, здійснення принципів політичної свободи в галузі організації та функціонування представницької демократії [7, 453] тощо.

Для новітніх наукових досліджень у цій сфері характерним є широкий, комплексний підхід до вивчення виборів як політико-правового феномена.

Адже, як справедливо відзначають російські фахівці в галузі виборчого права, «традиційний погляд на вибори як фор-

мальну процедуру формування органів публічної влади є обмеженим і неповним у ситуації, коли вибори перетворюються на інститут народовладдя, спосіб реалізації політичної правосуб'єктності громадян, конституційну основу державного ладу» [6, 11]. У цьому контексті реальний зміст і різноманітні функції виборів можуть бути ґрунтовно визначені й розкриті тільки в системі таких взаємопов'язаних категорій, як народний суверенітет, політична система, конституційний лад, представницька демократія, державний механізм, виборче право та ін.

Вибори є спільним об'єктом дослідження для багатьох суспільних наук, зокрема історії, соціології, політології, юриспруденції. За таких умов зростає роль міждисциплінарних зв'язків і комплексних наукових досліджень. У цьому контексті слід відзначити, що представники юридичної науки, які акцентують увагу здебільшого на правовій складовій виборів, проте традиційно підкреслюють їх високу політичну цінність. Зокрема, загальноновизнаним є твердження про те, що вибори є інструментом легалізації й легітимації публічної влади. Так, провідний білоруський конституціоналіст М.Ф. Чудаков, розглядаючи політико-правову роль виборів, відзначає: «Через вибори органи влади отримують легітимацію, тобто народну підтримку і визнання...

Результати виборів, якщо вони проводяться за правилами, у чесній боротьбі,

відображають настрої виборців, тенденцію розвитку країни» [8, 271]. Аналогічно, по суті, думку висловлюють і російські конституціоналісти, коли стверджують: «Вибори легітимують владу. Через їх опосередкування народ визначає своїх представників і наділяє їх мандатом на здійснення його суверенних прав» [9, 355]. При цьому вчені-юристи спираються на здобутки представників політологічної думки, у чийх працях вибори як спосіб легітимації державної влади отримали досить ґрунтовне дослідження [10–12].

Однак, разом із визнанням безсумнівних здобутків наукової думки у справі з'ясування ролі й значення виборів у процесі легітимації влади, слід констатувати, що дослідження переважної більшості авторів акцентують увагу на легітимації влади окремих органів, посадових осіб, або публічної (державної чи муніципальної) влади в цілому. При цьому обходиться увагою те, що легітимність державної влади має трирівневий характер: у суспільстві легітимуються, по-перше, державна влада як така, по-друге, конкретна форма держави й ті інституції, які здійснюють державну владу (глава держави, парламент, уряд тощо), і, по-третє, конкретні суб'єкти, які уособлюють ці інститути (суспільні стани, соціальні групи, конкретні особи) разом із процедурами приведення до влади в межах таких інститутів, а також політика конкретних суб'єктів, їх програми і дії [12, 32]. Таким чином, відбувається необґрунтоване «перескакування» від конкретики до максимального узагальнення і водночас обходиться увагою той незаперечний факт, що органи публічної влади функціонують не ізольовано, а в межах загальної системи (державного апарату чи системи органів місцевого самоврядування). З урахуванням наявних прогалин у науковому пізнанні такого політико-правового феномену, як легітимація влади, метою цього дослідження є з'ясування конституційно-правових аспектів впливу виборів на легітимацію тієї чи іншої форми правління як елемента форми держави.

Оскільки форма держави має трьохелементний склад (форма правління, форма державного устрою, форма політичного режиму), то й легітимація цієї форми включає в себе легітимацію кожного з її елементів.

Провідним елементом форми держави, на переконання переважної більшості державознавців, є форма правління, оскільки саме вона має основоположне, визначальне значення для державно-правової регламентації процесів організації та функціонування держави і є більш стійкою порівняно з формою державного устрою чи політичним режимом. Тому і в процесі легітимації форми держави визначальну роль відіграє легітимація саме форми правління, оскільки таким чином населення погоджується з наявною системою володарюючих суб'єктів, з інституційно-функціональною організацією держави.

У сучасній науці висловлено багато суджень з приводу розмаїття форм легітимації державної влади, запропонована значна кількість класифікацій політологічного характеру (Ж. Шабо, Д. Істон, Б. Веселе, О. Широков), однак вони виявляються малопридатними для юриспруденції, зокрема й для конституційного права. Значно перспективнішою для правознавства є класифікація форм легітимації за ознакою походження влади, запропонована аргентинським філософом Х. Вентуріні, який стверджував, що досі існують усього три форми правління: насильницька, спадкова і виборна, однак тільки дві останні з них історично вважаються легітимними. Твердження про те, що форма правління будь-якої держави, поряд з іншим, вказує на способи легітимації державної влади та її підстави, є аксіоматичним і для вітчизняної державно-правової теорії [13, 86]. З цієї точки зору, основні форми правління – монархія і республіка – розрізняються способами легітимації вищих органів державної влади, насамперед – глави держави. Спадкова форма легітимації є атрибутивною ознакою монархії, а виборна – більш притаманна республікам. Ще Ф. Кістяківський писав з цього приводу, що «зазвичай визначною ознакою монархічної влади вважають спадковість її монарха, а відмітною ознакою вищої представницької влади в республіці – її виборність» [14, 289]. І в сучасній науковій літературі доволі поширеними є визначення монархіїю такої форми правління, «за якої верховна влада передається у спадок» [15, 246; 16, 132], а республікою – «за якої усі вищі органи

*Вибори
легітимують
владу. Через
їх опосеред-
кування народ
представників
і наділяє їх
мандатом на
здійснення
його
суверенних
прав.*

державної влади обираються народом або формуються загальнонаціональною представницькою установою» [8, 226; 17, 133; 18, 93]. Німецький політолог М. Вебер, який, власне, і є «батьком-засновником» концепції легітимації влади, вирізняв три форми легітимації: традиційну, харизматичну і раціонально-правову (раціонально-легальну) (Див.: [10, 17]). Перша з них пов'язана зі звичаями, традиціями населення, нерідко – з особливою роллю релігії, з особистою, племінною чи становою залежністю. Найбільш яскравим прикладом такої форми легітимації є сучасний Іран і країни тропічної Африки. Харизматична легітимність обумовлена надзвичайними якостями видатних особистостей, рідше – їхніх колективів, яким приписуються якості, здатні визначати поведінку людей. До таких якостей можуть належати природні здібності, пророческий дар, сила духу і слова. Раціональна легітимація базується на розумі: населення підтримує чи відкидає державну владу, керуючись власною оцінкою заходів цієї влади. Як справедливо зауважує російський конституціоналіст В.Є. Чиркін, основою раціональної легітимації є «не гасла й обіцянки..., не імідж мудрого правителя, часто навіть не справедливі закони..., а практична робота органів держави на благо її населення, додержання керівниками держави, посадовими особами встановлених для всіх осіб у суспільстві відкритого і чесного діалогу влади і політичних партій, інших громадських об'єднань» [19, 124]. Раціонально-правова легітимація передбачає її отримання в результаті підкорення певним правилам, тобто за законом, який розуміється як норма. Так, у країнах зі стійкою демократією й високою цінністю права (Великобританія, США, Франція, Японія) обрання президента чи призначення прем'єр-міністра згідно з конституційними нормами часто виявляється достатнім для легітимації їхньої влади. Застосовуючи веберівську класифікацію форм легітимації державної влади, можна стверджувати, що для монархій більш притаманний традиціоналізм, тоді як для республік – харизматична і раціонально-правова форми.

Як справедливо зазначається в теоретичній літературі, монархія – вельми

традиційна у багатьох народів система організації і здійснення влади. Цю форму правління красномовно характеризують не тільки й не стільки юридичні, скільки соціально-психологічні ознаки. Їй притаманна сакралізація влади монарха, яка сприймається як щось божественне, а монарх – як людина, осяяна Божою благодаттю, наділена владою від Бога. Монархічній свідомості притаманний консерватизм, терпіння, прагнення зберегти існуючі традиції, усталені норми поведінки. Власне, влада монарха не потребує юридичної аргументації, оскільки її джерело – не в конституції і не в юридичних процедурах, а в свідомості підданих, у їхній впевненості в тому, що правляча династія і конкретний монарх є обранцями Бога чи, принаймні, найбільш гідними представниками суспільства. Легітимність же інших органів державної влади за монархії цілком залежить від волевиявлення «государя». І навіть якщо за певних моделей цієї форми правління (наприклад, у парламентській монархії) сенс і зміст призначень лежать поза межами волі монарха, все одно, формально-юридична санкція має бути здійснена самим монархом.

На відміну від монархії, республіці не притаманний традиціоналізм і прагнення до консервації існуючих відносин. Така форма правління супроводжується, зазвичай, раціональним прийняттям населенням державної влади. При цьому суспільна свідомість виходить переважно з принципу формальної рівності людей, їхньої солідарності, об'єднаності в державі, необхідності компромісів і стабільності. Ідея рівності дає змогу висувати на ті чи інші посади будь-якого громадянина, крім тих, хто на підставі закону обмежений у своїх правах. Однак, залежно від рівня розвитку суспільної правосвідомості, перевага може віддаватися або виключним особистим якостям кандидатів на виборні посади (і тоді має місце харизматична форма легітимації), або формально-юридичним процедурам (у цьому разі переважає раціонально-правова форма легітимації). Проте історія держави і права переконливо свідчить, що в переважній більшості випадків за республіканської форми правління харизматична та раціонально-правова форми співіснують,

оскільки громадяни завжди прагнуть надати мандат довіри своїм найкращим представникам, а юридична процедура слугує тільки інструментом і додатковою гарантією для з'ясування правдивої волі виборців.

Принагідно зауважимо, що для демократичної, правової держави характерним є домінування раціонально-правової легітимації влади всіх рівнів. Прикладом такої легітимації є наша держава. Зокрема, стаття 5 Конституції України проголошує, що народ здійснює свою владу безпосередньо та через органи державної влади й органи місцевого самоврядування; ніхто не може узурпувати державну владу. Ця ідея розвинута в статті 69 Конституції, якою закріплено, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдуми та інші форми безпосередньої демократії. Колективне рішення виборців, відображене у підсумках голосування, є остаточним і не потребує схвалення з боку певних органів влади чи посадових осіб. Більше того, це рішення є, фактично, дорученням відповідним виборчим комісіям та іншим компетентним органам здійснити всі необхідні дії для його юридичного оформлення, і організаційні заходи – для його втілення в життя (видача посвідчень, надання приміщень, забезпечення транспортом і зв'язком тощо). Отже, вибори створюють первинну легітимацію державної влади, тобто констатують її відповідність суспільним ідеалам, визнають її законність, висловлюють їй свою довіру, санкціонують її подальшу діяльність. Органи державної влади, обрані всенародним голосуванням (Верховна Рада України та Президент України), отримують представницький мандат і право формувати від імені українського народу всі інші державні інституції (установчу владу). Більше того, кожен з органів державної влади має формуватися виключно в порядку, передбаченому Конституцією і законами України. Оскільки частина перша статті 5 Конституції прямо закріплює республіканську форму правління в Україні, то жоден порядок формування органів державної влади не може функціонувати без прямої чи опосередкованої легітимації з боку народу. При цьому форма правління повинна обов'язково передбачати наявність представницьких органів

влади, що формуються шляхом періодичних, загальних і вільних виборів.

Виборці, реалізуючи своє право голосу, не тільки формують персональний склад відповідних органів державної влади, а й одночасно санкціонують формування ними інших органів державної влади. Таким чином, виключається будь-яка можливість існування в Україні органів державної влади, які б діяли за власним правом чи узурпували владу. У підсумку, колективне рішення, прийняте на виборах, забезпечує формування персонального складу тих органів, які становлять інституційний аспект держави, а отже, легітимують передбачену Конституцією форму правління. Взявши участь у виборах, громадяни тим самим виявляють свою довіру і підтримку існуючій формі правління, впевненість у тому, що вона є належною і здатною до ефективного функціонування. І навпаки, свідомо відмова від участі у виборах, масовий абсентеїзм значно послаблює легітимність форми правління і державної влади в цілому, є свідченням необхідності конституційних реформ.

Ще з часів античності у науковій думці панує теза про те, що саме вибори дають змогу з найбільшою вірогідністю приводити до політичної влади найкращих представників суспільства. Адже історія яскраво демонструє, що в результаті державних переворотів і внутрішніх інтриг до влади приходять далеко не найкращі правителі, вже хоча б тому, що вони зазвичай не користуються підтримкою більшості населення, а, спираючись лише на оточення, змушені вдаватися до насильства, намагаючись реалізувати свої програми. З цієї точки зору, саме вибори дають можливість не тільки для відбору найбільш гідних кандидатів, а й для забезпечення підтримки відповідного курсу з боку більшості громадян.

З виборністю традиційно пов'язується й демократизм влади. Зокрема, видатний російський державознавець М.І. Лазаревський відзначав: «Виборність є фактором величезної практичної важливості, значною мірою визначає і місце народного представництва серед інших державних установ, і життєве значення. Виборність створює тісний моральний зв'язок парламенту з народом і є джерелом політичної

Провідним елементом форми держави, на переконання переважної більшості державознавців, є форма правління, оскільки саме вона має основоположне, визначальне значення для державно-правової регламентації процесів організації та функціонування держави і є більш стійкою порівняно з формою державного устрою чи політичним режимом.

сили народного представництва... Потім виборність народного представництва створює його повну незалежність від бюрократичного механізму. Нарешті, виборність створює для органів народного представництва становище незалежне» [20, 182].

Але це – ідеальна модель, і так відбувається далеко не завжди. Російський філософ І.О. Ільїн свого часу підкреслював, що не кожний народ і не завжди здатен привести до влади найкращих за допомогою всенародних виборів. Успіх залежить від цілої низки духовних, економічних, політичних, релігійних та інших факторів і, насамперед, від наявності чи відсутності високої громадянської культури. Адже цілком зрозуміло, що вимоги до чеснот кандидата на владу у криміналізованому чи відсталому суспільстві будуть зовсім іншими, ніж у високорозвиненій правовій державі. До того ж, слід мати на увазі, що теза про переваги виборів як форми легітимації влади базується на передумові, що виборці є достатньо поінформованими, а їхня поведінка є раціональною. Якщо ці передумови не справджуються, то й підсумок може бути цілком зворотнім до прогнозованого. Шляхом виборів у країні може бути встановлено не тільки демократичний, а й авторитарний чи навіть фашистський режим.

Достатньо пригадати приклад Німеччини у 30-ті роки ХХ сторіччя. Тому вибори і демократія – це взаємозалежні, але не співпадаючі категорії. Визнанню виборів як оптимального способу легітимації влади значною мірою сприяли раціоналізація суспільної свідомості й поширення політичного плюралізму та політичної рівноправності. Адже кожний державний лад і кожна форма правління має на меті забезпечити найбільш ефективно вирішення суспільних справ, що є можливим тільки за умови здійснення державно-владних функцій і повноважень при мінімальному опорі з боку широких верств населення. Цілком зрозуміло, що в сучасну епоху загальної освіченості, визнання найвищої соціальної цінності людини і права кожного громадянина на участь в управлінні публічними справами найменший спротив державним інституціям і найбільший ступінь довіри до існуючого державного ладу досягається через вибори, що знайшло свій прояв навіть на рівні міжнарод-

ного права. Зокрема, у частині третій статті 21 Загальної декларації прав людини, схваленої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році, проголошено: «Воля народу має бути основою влади уряду; ця воля повинна знаходити своє відображення у періодичних і нефальсифікованих виборах, які мають проводитися при загальному й рівному виборчому праві, шляхом таємного голосування або через інші рівнозначні форми, які забезпечують свободу голосування». Так відображено уявлення світового співтовариства про вибори як найкращий засіб легітимації влади. Якщо говорити про світові тенденції, слід констатувати, що принцип демократичної легітимації влади став сьогодні фактично загальноновизнаним. Історично попередні принципи легітимації (традиційна чи релігійна санкція, неприховане насильство тощо) змушені були здати свої позиції. Не випадково, що більшість навіть авторитарних і тоталітарних режимів намагаються прикрити себе лаштунками «фасадної демократії».

Поняття публічної влади включає в себе, з-поміж іншого, законне право приймати рішення, обов'язкові для виконання громадянами. Тому цілком очевидно, що в суспільстві, в якому народ з повагою ставиться до закону й довіряє органам публічної влади, треба мінімум зусиль для реалізації владних рішень і рідко виникає потреба у застосуванні примусу. Там же, де законність перебування людей при владі ставиться під сумнів чи лідери дискредитували себе в очах громадян, створюється база для можливої нестабільності й соціальних потрясінь. Яскравим прикладом цього стали революційні події останнього часу в деяких країнах СНД. Однак складність полягає в тому, що в ситуації перехідних періодів (як-то в теперішніх пострадянських державах), зазвичай, присутні практично всі варіанти легітимації, питання лише в їхньому співвідношенні до загальної тенденції подальшого розвитку. Один із найвизначніших дослідників проблем демократії Й. Шумпетер проводив відмінність між «класичною» теорією демократії, яка визначалась або як «воля людей» (тобто, джерело влади), або як «спільне благо» (мета), і її більш сучасним тлумаченням. «Нова» теорія демократії – це, насам-

перед, демократичний метод, тобто, за Шумпетером, «інституційний устрій для прийняття демократичних рішень, в якому індивіди отримують владу приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців» [21, 376]. По суті, до цього й зводиться так звана «процедурна теорія демократії», яка на початок 70-х років ХХ сторіччя посіла домінуюче місце в теоретичних дискусіях. На практиці це означає, що сучасна демократія в кінцевому рахунку зводиться до виборів, де й реалізуються дві її основні характеристики – конкурентність та участь народу. Проте, як тільки вибір зроблено, вступає в дію управлінський механізм влади, побудований за жорстко ієрархічним принципом. Зрозуміло, що в широкому сенсі слова демократія передбачає свободу слова, друку, зборів і мітингів тощо, тобто широкий спектр політичних прав і свобод, гарантованих Конституцією країни й міжнародно-правовими стандартами. Однак у структурно-функціональному аспекті було б великою помилкою ототожнювати демократію з можливістю народу приймати остаточні рішення геть з усіх питань суспільного життя: це об'єктивно неможливо з огляду на розміри державної території та складність питань державно організованого суспільства.

В аспекті «процедурної теорії демократії» вибори є інструментом демократичного формування органів публічної влади і, відповідно, способом демократичної процедурної легітимації тієї форми правління, інститутами якої є виборні органи влади. Проте, слід мати на увазі, що шляхом голосування формуються певні органи публічної влади, але не визначається сама форма правління. Як зазначає російський державознавець Н.Е. Шишкіна, «питання про вибір форми правління не вирішується на референдумі. Воно вирішується в процесі розробки і прийняття Конституції, коли всебічно обговорюється і визначається як найбільш оптимальний той чи інший порядок формування і взаємовідносини вищих органів держави» [22]. Подібної позиції дотримується і колишній суддя Конституційного суду Російської Федерації Т. Моршакова: «Вибір форми правління – це завжди питання політики. Питання співвідношення політичних сил, готовності різних полі-

тичних сил до того, щоб шукати рішення чи на основі більшості, чи на основі консенсусу. При цьому, звичайно, має враховуватися доцільність, і в такому сенсі Конституція створює тільки правову рамку для вирішення політичних питань. Це визначення засад конституційного ладу і ставлення до прав людини. Все інше – доцільне політичне рішення» [23]. З метою забезпечення легітимності Конституції та передбаченої нею форми правління до розробки тексту Основного Закону широко залучається громадськість, наукові кола, об'єднання громадян тощо. Однак, цілком зрозуміло, що прийняти текст Конституції, який би влаштував усіх, практично неможливо; так само неможливо створити прийнятну для всіх форму правління. Головним критерієм легітимності в цьому випадку слугуватиме ефективність запровадженої форми правління, її здатність вирішувати ті завдання, які стоять перед суспільством і державою на конкретному етапі історичного розвитку. З моменту набуття чинності Конституцією закріплена нею форма правління набуває легальності і так званої статусної легітимності, коли відбувається заснування конституційних органів влади і закріплення загальних юридичних меж їхньої діяльності. При цьому застосовується певна державно-правова фікція, зміст якої полягає у формальному визнанні того факту, що передбачена Основним Законом форма правління, разом з іншими елементами конституційного ладу, отримала схвалення всього народу й визнана ним як належна і прийнятна. Однак на цьому легітимація форми правління не завершується. Це доволі тривалий, складний і неоднозначний процес, оскільки її якості, переваги чи, навпаки, недоліки, у порівнянні зі своєю попередницею, виявляються поступово, в результаті впливу внутрішніх і зовнішніх чинників та викликів. Ідеальних форм правління не буває, завжди з'ясовуються певні вади, прогалини, «слабкі місця», багато з яких об'єктивно не можуть бути визначені в результаті абстрактних теоретичних міркувань; ці вади з'ясовуються вже в процесі практичної реалізації форми правління і виправляються шляхом правотворчої діяльності чи вдосконалення організації роботи окремих органів державної влади.

Поняття публічної влади включає в себе, з-поміж іншого, законне право приймати рішення, обов'язкові для виконання громадянами. Тому цілком очевидно, що в суспільстві, в якому народ з повагою ставиться до закону й довіряє органам публічної влади, треба мінімум зусиль для реалізації владних рішень і рідко виникає потреба у застосуванні примусу.

Другим рівнем легітимації форми правління є процедурна легітимація, що полягає в різних способах формування органів державної влади, передбачених Конституцією, і насамперед, тих органів, яким доручається здійснювати установчу владу й формувати інші органи державної влади та їх персональний склад. В аспекті нашого дослідження можна констатувати, що кожного разу, приходячи на виборчі дільниці для голосування за кандидатів у президенти чи члени парламенту, громадяни тим самим беруть участь у колективній легітимації існуючої форми правління, адже вони віддають свій мандат довіри тим представникам, які в подальшому й забезпечуватимуть остаточне формування та діяльність усього того «знаряддя управління», того інституційно-функціонального механізму держави, який називається формою правління.

Для держав зі змішаною, президентсько-парламентською моделлю республіканської форми правління, якою є Україна за Конституцією 1996 р., притаманна так звана «подвійна» легітимація, сутність якої полягає в тому, що мандат довіри безпосередньо від народу в результаті загальних прямих виборів отримують і парламентарії, і глава держави.

«Подвійна» легітимація має як позитивні моменти, так і недоліки. До позитивних якостей можна віднести те, що всенародне обрання Президента створює додатковий важіль у межах загального механізму «стримувань і противаг»: глава держави стає певним збалансованим елементом, який не дає змоги парламенту перетворитися на колективного диктатора, забезпечує суспільство від поспішливих, необґрунтованих чи популістських рішень і дій з боку колективного законодавця. Водночас така легітимація має істотний недолік: вона породжує перманентний (іноді – прихований, іноді – явний) конфлікт між парламентом і Президентом у питаннях про те, хто ж з них є дійсним виразником інтересів і потреб виборців. У підсумку обидва вищих органи державної влади можуть використовувати всі наявні у них способи блокування рішень і дій одне одного, іноді навіть вдаючись до «параконституційних» засобів (піар-акції, санкціоновані масові акції протесту тощо). Звісно, така ситуація знижує рівень стабільності й

ефективності влади, «розхитує» демократичні засади її організації, особливо коли глава держави і парламентська більшість виявляються представниками різних політичних сил. Подолання «подвійної» легітимації можливе кількома шляхами:

1) переходом до суто парламентської моделі, де пріоритет законодавчого органу буде беззаперечним;

2) застосуванням нових виборчих систем, які стимулюють формування потужних партій і чітку політичну структурованість парламенту;

3) доктринальним (через діяльність наукової громадськості) і юрисдикційним (через рішення єдиного органу конституційної юрисдикції) визнанням парламенту єдиним органом всенародного представництва і запереченням «дискреційних» повноважень глави держави.

Підсумовуючи проведене дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. Легітимація державної влади обов'язково включає в себе й легітимацію встановленої форми правління.

2. У конституційній (демократичній, правовій) державі панує раціонально-правова форма легітимації.

3. Легітимація форми правління, на відміну від її легалізації, відбувається поступово, у процесі розкриття її потенціальних можливостей і здатності до оперативного вирішення суспільних завдань.

4. Вибори є способом первинної, демократичної, колективної, процедурної легітимації форми правління.

5. Легітимність форми правління може бути досягнута тільки за умови додержання встановленої процедури формування органів державної влади, зокрема й тих виборчих систем і процедур, що забезпечують вільне й невикривлене волевиявлення виборців.

6. Народ як суверен має право відмовити формі правління й уособлюючим її органам у легітимації, і здійснити її зміну в межах реалізації права на визначення конституційного ладу.

Проблеми вдосконалення виборчого законодавства України, пов'язані з легітимацією існуючої форми правління, а також із впровадженням визначених теоретичних аспектів легітимації у конституційній державі, є предметом подальших наукових пошуків.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Ким А.И. Советское избирательное право: Вопросы теории избирательного законодательства и практики его применения. – М.: Юрид. лит., 1965. – С. 30.
2. Барабашев Г.В., Шеремет К.Ф. Непосредственная демократия в СССР. – М.: Знание, 1984. – С. 20.
3. Советское государственное право: Учеб. пос. / Под ред. В.С. Основина. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1991. – С. 109.
4. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / За ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 356 с.
5. Прело М. Конституционное право Франции. – М., 1987. – С. 399.
6. Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации: Учебник / Отв. ред. А.В. Иванченко. – М.: НОРМА, 1999. – 856 с. – С. 14.
7. Конституционное право России: Учебник / Отв. ред. А.Н. Кокотов, М.И. Кукушкин. – М.: Юристъ, 2003. – 538 с.
8. Чудаков М.Ф. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учеб. пособие. – Мн.: Новое знание, 2001. – 576 с.
9. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: В 4 т. Тома 1–2. Часть общая: Учебник / Отв. ред. Б. Страшун. – 3-е изд. – М.: БЕК, 1999. – 784 с.
10. Алексеева Т.А. Выборы как средство легитимации власти // Гражданское участие: ответственность, сообщество, власть. Неконцептуальный сборник / Отв. ред. Р.Г. Апресян. – М.: Аслан, 1997. – С. 16–21.
11. Ткачук В.Н. Проблемы легитимности власти в условиях выборного представительства // Вологодские чтения. – 2001. – С. 26–27.
12. Дибров А.Н. Легитимность государственной власти и ее основные типы // Государственная служба. – 2002. – № 2 (16). – С. 32–35.
13. Загальна теорія держави і права: Підручник / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – 432 с.
14. Кистяковский Ф. Лекции по общему государственному праву. – М., 1912. – С. 289.
15. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства: Учебник. – М.: НОРМА – ИНФРА-М, 1999. – 552 с.
16. Мухаев Р.Т. Теория государства и права: Учебник. – М.: ПРИОР, 2001. – 464 с.
17. Любашиц В.Я., Мордовцев А.Ю., Тимошенко И.В., Шапсугов Д.Ю. Теория государства и права: Учебник. – М.: ИКЦ «Март»; Ростов н/Д: Изд. Центр «Март», 2003. – 656 с.
18. Вишневский А.Ф., Горбатов Н.А., Кучинский В.А. Общая теория государства и права: Учебник. – Мн.: Амалфея, 2004. – 688 с.
19. Чиркин В.Е. Современное государство. – М.: Междунар. отношения, 2001. – 416 с.
20. Лазаревский Н.И. Народное представительство и его место в системе других государственных установлений // Конституционное государство / Под ред. И.В. Гессена и А.И. Каминки. – СПб., 1905. – С. 182.
21. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия // Политология: хрестоматия / Сост. М.А. Василик, М.С. Вершинин. – М.: Гардарики. – С. 376–386.
22. Шишкина Н.Э. Чего хочет президент – президентской республики или президентского правления? // Народная газета. – 1993. – 7 апреля.
23. Лучший способ ухудшить Конституцию: Интервью с советником Конституционного суда РФ, судьей Конституционного суда в отставке Тамарой Морщаковой // Новое время. – 2003. – 17 декабря.